Др габ. Єжи Сойка

Ламання хліба

Ламання хліба, Євхаристія (тобто подяка), Святе Причастя, Господня Вечеря, Таїнство Вівтаря, Господній Стіл – під цими та багатьма іншими назвами відомий цей один із ключових обрядів християнства. Значна частина християнства вбачає в ньому таїнство, тобто видимий знак невидимої благодаті, що відповідає визначенню, сформульованому святим Августином: «*приєднається слово до стихії – і стане таїнством*». Натомість молодші течії протестантизму, що спираються на думку швейцарського Реформатора Ульріха Цвінґлі, скажуть, що це одне з Христових установлень. Однак це не змінює факту, що йдеться про інтерпретацію одного й того самого обряду, коріння якого сягає далеко за межі християнського контексту. Адже він бере початок у Христовому переосмисленні пасхальної вечері – кульмінаційного моменту життя юдаїзму, яка несе в собі звістку про чудо визволення з єгипетської неволі, завдяки якому Бог створив для себе вибраний народ, здійснюючи обітницю, дану праотцям Авраамові, Ісаакові та Якову. Визволення, обітниця, спільнота – це елементи, які назавжди поєдналися з досвідом розуміння Євхаристії в різних традиціях християнства. Тож спробуймо разом замислитися над цим обрядом.

Християнське мислення – особливе мислення. Особливе тому, що це не мислення зосередженої на собі окремої людини, а мислення людей, які шукають сенсу, що приходить з-поза них самих. Це мислення віри й мислення віруючої людини. Воно не є егоїстично індивідуальним також тому, що є мисленням віруючої спільноти. Спільноти, яка долає не лише межі конкретного місця, але й конкретного часу.

На практиці це означає, що у своєму християнському мисленні ми перебуваємо в діалозі з багатьма співрозмовниками. Починаючи від біблійної звістки, яка є джерелом християнської рефлексії, і аж до незліченних множин тлумачів цієї звістки – церковних структур, богословів, церковних лідерів, окремих християн, які свідчать про свою віру. Це співрозмовники з нашого сьогодення та нашого минулого, які діляться натхненням і ставлять сучасним християнам критичні запитання про те, як вони самі себе розуміють. Розгляньмо кілька таких натхнень.

Почнемо, як це прийнято в моїй лютеранській традиції, із джерела, тобто біблійної звістки. У контексті роздумів про Євхаристію на думку спадають два тексти. Перший із них походить із послання апостола Павла до християн у Коринті:

«Я бо прийняв від Господа те, що й вам передав: що Господь Ісус тієї ночі, коли був виданий, узяв хліб і, подякувавши, переламав його та сказав: “Це є Моє тіло, що за вас видається. Чиніть це на Мій спомин”. Так само й чашу після вечері, кажучи: “Ця чаша – Новий Заповіт у Моїй крові. Чиніть це щоразу, коли будете пити, на Мій спомин”. Бо щоразу, коли ви їсте цей хліб і п’єте цю чашу, звіщаєте смерть Господа, аж доки Він прийде.» (Перше послання до Коринтян 11:23–26, за Екуменічною Біблією).

Ці слова загальноприйнято вважаються одним із переказів про встановлення Євхаристії. Ми вже зауважили, що частина християн додасть слово «таїнство» до Євхаристії, тоді як інша частина залишиться при терміні «встановлення Євхаристії». Ніч, коли Він був виданий. У частині євангельських оповідей це ніч пасхальної вечері, в інших – ніч напередодні Пасхи. Останнє зміщення має важливе богословське значення, бо дозволяє хронологічно ототожнити агонію Христа на хресті з моментом, коли в храмі заколювали ягнят для пасхальної вечері.

Апостол Павло передає тут те, що сам отримав. Отже, він не створює текст, а переповідає його. Зрештою, сучасні біблієзнавці вказують, що цей уривок послання вкорінений у дуже ранній християнській літургії. Уже тоді ці слова звучали як кульмінаційні в досвіді Євхаристії – так само, як вони звучать і сьогодні в тлумаченнях численних християнських літургійних традицій.

Що вони говорять? Вони говорять про подяку за ламаний хліб, про його ототожнення з Тілом принесеного в жертву Христа (однак треба пам’ятати, що тлумачення цих слів, особливо

в протестантському християнстві, було предметом гострих суперечок – настільки серйозних, що вони навіть розділили реформаторський рух XVI століття на дві головні течії: віттенберзьку та швейцарську), а також про те, що це Тіло було видане за нас, людей.

Залишаючись у контексті Павлової думки, слід було б додати ще: видане за нас, грішних, щоб примирити нас із Богом. Розглядувані слова говорять також про чашу як чашу Нового Заповіту, вписуючи діло Христа як чергове (з християнської перспективи – вже остаточне й досконале) милостиве звернення Бога до людини в завіті. Це Боже діло має цілий перелік попередників на сторінках тієї частини Біблії, яку християни зазвичай називають Старим Тестаментом, тобто Старим Заповітом. З огляду на чутливість наших старших братів – євреїв – радше слід було б сказати: Першим Заповітом. Цей новий Заповіт має тісний зв'язок із кров'ю Христа – сенсом Його жертви було пролиття крові. Так само, як у старозавітних жертвах, від часу встановлення Пасхи кров є захистом від Божого гніву. За часів Виходу це була кров ягняти. За часів Христа Син Божий став ягням, принесеним в остаточній і досконалій жертві примирення на Голготському хресті. Тому в тлумаченні ми знову ототожнюємо вміст чаші з кров'ю Христа. Отже, Євхаристія є актом участі в Христовій жертві, можливістю черпати з її сили примирення з Богом. Це не є чимось факультативним, оскільки християни покликані чинити так щоразу, коли згадують Христа, у такий спосіб уприсутнюючи Його серед себе.

Ця нефакультативна роль Євхаристії виразно постає в іншому новозавітному тексті. Лука, автор Діянь апостолів, починає їх зі сцени Вознесіння, перед яким Христос залишає своїх учнів із місією проповідувати про Нього в Єрусалимі, Юдеї та Самарії, аж до краю землі. Однак вони повинні дочекатися дару Святого Духа, який із переляканої групи учнів Христа, засудженого на смерть, але воскреслого, зробив людей, здатних проповідувати свого Вчителя. Коли Петро виголосив в Єрусалимі, у день П'ятидесятниці, першу проповідь (унаслідок чого, за розповіддю Луки, було навернено близько трьох тисяч душ), у цьому місті постала перша християнська спільнота – перша Церква. І саме цю Церкву Лука описав так:

«*Страх огортав кожного, бо апостоли чинили багато знаків і чудес. Усі, хто увірував, перебували разом і все мали спільне. Вони продавали маєтки та майно й розподіляли їх між усіма відповідно до потреби. Щодня однодушно перебували в храмі, по домах ламали хліб і споживали їжу з радістю та простотою серця. Вони прославляли Бога й користувалися прихильністю всього народу. А Господь щодня додавав до них тих, які спасалися.*» (Діяння апостолів 2:43–47, за Екуменічною Біблією).

Це програма діяльності цієї спільноти. Однією з ключових ознак її досвіду є ламання хліба – саме Євхаристія. Уже на цьому етапі осмислення досвіду найпершої християнської спільноти Євхаристія набула ролі стрижня її спільнотного буття. Саме тут сягає коріння того, що в історії Церкви, коли постає питання про єдність Христової спільноти, питання Євхаристії та можливості спільного її святкування за одним столом повертається знову й знову, наче приспів. Так само й тоді, коли почута відповідь кидає розділеному християнству виклик належним чином виразити дану Богом єдність.

Цей мотив єдності звучить також в одному з найдавніших свідчень християнської літургії, що збереглося на сторінках Дідахе (Вчення дванадцяти апостолів):

«*Спочатку над чашею:*
Дякуємо Тобі, Отче наш,
за святу виноградну лозу Давида, слуги Твого,
яку Ти об'явив нам через Ісуса, слугу Твого.
Тобі слава навіки!
Потім під час ламання хліба:
Дякуємо Тобі, Отче наш,
за життя і пізнання,
які Ти об'явив нам через Ісуса, слугу Твого.
Тобі слава навіки!
Як цей ламаний хліб, розсіяний по горах,
був зібраний воєдино,

так нехай і Твоя Церква до найдальших країв землі
збереться в одному Твоєму царстві,
бо Твоя слава і сила через Ісуса Христа навіки!»
(Дідахе (Вчення дванадцяти апостолів)).

Передані тут євхаристійні молитви зосереджуються на дарі Ісуса, вписаного в Давидів родовід, який приносить життя і пізнання. Цей дар закликає віддавати Богові славу та подяку. Саме звідси походить назва: Євхаристія – подяка. Водночас ця молитва тлумачить євхаристійний хліб як символ зібрання Церкви, яка має сягнути аж до країв землі, в єдиній спільноті Божого Царства.

Цей спільнотний вимір Євхаристії вартий окремої уваги. Протестантський Реформатор Мартін Лютер так писав про її значення 1519 року в одній зі своїх ранніх проповідей, присвячених таїнствам:

«*Значенням, або дією, цього таїнства є спільнота всіх святих. […] Отже, у цьому таїнстві ми отримуємо в хлібі та вині не що інше, як певний знак цього тілесного єднання та неподільної спільноти Христа і всіх святих […] Отож, коли ти скуштував це таїнство або хочеш це зробити, ти також мусиш нести нещастя спільноти, як було сказано. […] Твоє серце повинно віддати себе в любові й навчитися розуміти, що це таїнство є таїнством любові, як тобі даруються любов і підтримка, так само і ти повинен виявляти любов і підтримку Христові в Його нужденних.» (М. Лютер, «Проповідь про найшановаиіше таїнство святого істинного Тіла Христа*»).

Беручи до уваги пізніше зосередження Лютера на реальній присутності Тіла і Крові Христа в хлібі та вині Господньої Вечері, яку він захищав у полеміці з Ульріх Цвінґлі (що стало на заваді об'єднанню протестантизму у XVI столітті), такий акцент на спільноті може здаватися несподіваним. Однак це є тлумаченням участі в Христовому Тілі та Крові, у Його жертві примирення. Отже, Євхаристія є включенням не лише до вертикальної спільноти з Христом, але й до горизонтальної спільноти із сестрами та братами. Я нічого не винен Христові, адже від Нього все отримав із благодаті. Однак я маю передавати Його дар у любові людям, які мене оточують, моїм ближнім.

Цей несподіваний для протестантизму мотив, який часто стереотипно сприймають як індивідуалістичний, продовжується у працях Дітріха Бонхеффера, євангельського богослова, героя опору нацистському тоталітаризму та мученика. Захищаючи Церкву від нацизму, він долучився до процесу підготовки духовенства для нелегальної Сповідницької Церкви. Зокрема, він здійснював це в проповідницькій семінарії у Фінкенвальде (сьогодні Щецин-Здруй), де створив спільноту студентів, яка фактично мала монастичний характер. Її досвід він згодом описав в одній із останніх книжок, які встиг видати за життя, – «Спільне життя». У ній він відвів Євхаристії – Господній Вечері – важливу роль:

«*День Господньої Вечері є для християнської спільноти днем радості. Зібрання – примирене в серці з Богом і братами – приймає дар Тіла і Крові Ісуса Христа, а разом із ним – прощення, нове життя і спасіння. Йому дарується нова спільнота з Богом і людьми. Спільнота Господньої Вечері є найважливішим здійсненням християнської спільноти. Члени спільноти єднаються в Тілі та Крові за Господнім Столом і також будуть разом у вічності. Спільнота вже досягла мети. Радість від Христа та Його спільноти є повною. Спільне життя християн, які перебувають під Словом, знаходить своє здійснення в таїнстві*.» (Д. Бонхеффер, «Спільне життя»).

У цьому роздумі звучить як спільнотний мотив, так і характерне для лютеранської чутливості зосередження на спасенних дарах, які передаються разом із Христовими Тілом і Кров'ю. У ньому також виразно постає інтуїція, що ця Вечеря вже є участю в повноті перебування з Христом.

Наші роздуми я хотів би завершити цитатою з тексту, який має характер визначення і походить із так званої Лейенберзької конкордії 1973 року, завдяки якій європейські протестанти подолали суперечки щодо розуміння Євхаристії, що тривали від XVI століття. У цьому

фрагменті можна побачити не лише прихильність до розуміння Євхаристії як Христових спасенних дарів відкуплення та нового життя в хлібі й вині, але й досвід включення завдяки їй у спільноту, а також те, що Євхаристія робить нас здатними служити всім людям у світі. Тож дамо прозвучати цьому екуменічному порозумінню:

«*У Господній Вечері воскреслий Ісус Христос через Слово обітниці разом із хлібом і вином дарує Самого Себе у Тілі та Крові, принесених у жертву за всіх. Цим Він прощає нам гріхи й уможливлює нове життя у вірі. Він дозволяє нам наново пережити, що ми є членами Його Тіла. Він зміцнює нас у служінні всім людям.».* (Лейенберзька конкордія).